

KONSERVERING AV EPITAFIUM FRA VÅGÅKYRKJA

Vågå kommune

Lena Stoveland

Tittel Konservering av epitafium fra Vågåkyrkja Vågå kommune	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 142/2021	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1021834	Oppdragstidspunkt 21.01 – 25.11. 2021
	Forsidebilde Vågå epitafium, etter behandling (uten løse skulpturer og deler)	
Forfatter(e) Lena Stoveland	Sider 22	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling KonserveringKonservering	

Prosjektleder Karen Mengshoel
Prosjektmedarbeider(e) Dagheid Berg, Lena Stoveland
Kvalitetssikrer Kjersti Marie Ellewssen

Oppdragsgiver(e) Vågå sokn

<p>Sammendrag Vågåkyrkja har bevart mye av sitt 1600-talls interiør og inventar, deriblant et epitafium over Sofia Pedersdotter fra 1632. Peder Alfsen var på gjennomreise i Vågå på vei til Trondheim da datteren skal ha blitt syk og døde (Skrede 1963). I Trondheim fikk Alfsen laget et epitafium over datteren som ble sendt til Vågåkyrka. Epitafiet er skåret i tre og har et sentralmotiv malt med oljefarger på grundert panel. Treskjærerarbeidet på skulpturene og akantusdekoren er vakkert utført. Skriftfelt, skulpturer og korpus er malt med limfarger på hvit grundering. Det er uvisst hvem som utformet korpus, skulpturer og skriftfelt, men sentralmotivet skal ha blitt gjort av portrettmaler Johan Hansen i Trondheim. I 2018 ble inventaret i Vågåkyrkja tilstandsregistrert (NIKU Oppdragsrapport 72/2018), og det ble vurdert at epitafiet og middelalderkrusifiket hadde behov for behandling. Den 22. januar 2021 ble epitafiet demontert og fraktet til NIKUs konserveringsatelier for konservering. I forbindelse med innhenting av krusifiket ble middelalderkrusifiket behandlet på stedet (se NIKU oppdragsrapport 90/2020). Da epitafiet ankom NIKUs atelier var det i dårlig tilstand. Det hadde avskallinger og løs maling på alle deler av skriftfelt, korpus og skulpturer. Maleriet tilstand var noe bedre. Hele epitafiet var dekket med et slør av grått smuss og støv. I perioden 21. januar – 25. november 2021 ble epitafiet konserverert i NIKUs atelierer i Oslo. Epitafiet ble støvrengset, konsolidert og stabilisert, samt retusjert. Maleriet fernerisrenset og re-fernisert. I tillegg ble konstruksjonen forsterket med beslag (fjærblekk) på baksiden. Denne rapporten beskriver epitafiets bevaringstilstand og behandlingene som ble foretatt.</p>

Emneord 1600-tallet, epitafium, konsolidering, retusjering

Avdelingsleder

Kjersti Marie Ellewssen

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn	7
2	Beskrivelse og tilstand	7
2.1	Tekstfelt	9
	<i>Innskriftsfelt</i>	9
2.1.1	Underlag	11
2.1.2	Grundering	11
2.1.3	Malingslag.....	11
2.2	Maleri	11
2.2.1	Underlag	12
2.2.2	Grundering	12
2.2.3	Malingslag.....	12
2.2.4	Ferniss	12
2.3	Korpus	12
2.3.1	Treverk.....	12
2.3.2	Grundering.....	13
2.3.3	Malingslag.....	13
3	Behandling.....	14
3.1	Konsolidering.....	14
3.1.1	Innskriftsfelt.....	14
3.1.2	Innskriftsfrise.....	15
3.1.3	Maleri og ramme.....	15
3.1.4	Korpus	15
3.2	Smussrens	16
3.3	Fjerning av ferniss og re-fernissering	16
3.4	Visuell reintegrering	16
3.4.1	Innskriftsfelt.....	16
3.4.2	Maleri og ramme.....	17
3.4.3	Korpus	17
3.5	Stabilisering av korpus	18
3.6	Fotografier før og etter behandling.....	19
4	Referanser	22
5	Materialer	22

1 Bakgrunn

Vågåkyrkja er en korskirke i Vågå kommune bygget i tre og oppført i 1625–30. Den erstattet den forrige stavkirken fra midten av 1100-tallet. Kirka har bevart mye av sitt 1600-talls interiør og inventar.¹

På bakgrunn av en henvendelse fra Vågå sokn 24.04.2018, ble det 29.–30.05.2018 utført en tilstandsregistrering over inventaret i Vågåkyrkja (se NIKU Oppdragsrapport 72/2018). Krusifikset fra 1200-tallet og epitafiet over Sofia Pedersdotter fra 1632 fikk prioritering 1 og 2.² Rapporten fra 2018 inneholder også en prioriteringsliste ut ifra tilstanden til gjenstandene. Basert på 2018-rapporten ble det søkt om tilskuddsmidler fra Riksantikvaren for behandling av krusifikset fra 1200-tallet og epitafiet fra 1632.

11. mars 2020 mottok NIKU e-post med bestilling av konservering av disse gjenstandene. 21.–22. september 2020 ble middelalderkrusifikset konserverert i forbindelse med innhenting av epitafiet (se NIKU oppdragsrapport 90/2020). Den 22.9.2021 ble epitafiet demontert og fraktet til NIKUs konserveringsatelier for konservering.

I perioden januar – november 2021 ble epitafiet konserverert i NIKUs atelierer i Oslo. Denne rapporten beskriver epitafiets bevaringstilstand og behandlingene som ble foretatt. Alle fotografier er tatt av NIKU dersom annet ikke er spesifisert.

2 Beskrivelse og tilstand

Epitafiet (figur 1–4) ble laget i 1632 til minne om Sophia Pedersdatter som gikk bort samme år. Skrede (1963) skriver at Dr. Peder Alfsen først praktiserte medisin i Oslo før han ble lagmann i Trondheim. Alfsen flyttet nordover i 1632 og det var på veien da han besøkte presten Chr. Mühle i Vågå at datteren ble syk og døde. Alfsen skal ha fått epitafiet laget i Trondheim og sendt til Vågåkyrkja. Sentralmotivet i nedre register av epitafiet skal være malt av kontrafeier (portrettmaler) Johan Hansen i 1632 (Skrede 1963). Det er ukjent hvem som utformet skriftfeltene, korpus og skulpturer. Ifølge Skrede (1963) mener Johan Meyer og adjunkt Brodahl at epitafiet er laget av en billedhugger i Trondheim og at samme mester laget altertavla i Værnes kirke.

Epitafiet er skåret i tre, med sentralmotiv malt med oljefarger på grundert panel. Treskjærerarbeidet på skulpturene og akantusdekoren er vakkert utført. Skriftfelt, skulpturer og korpus er malt med limfarger. Korpus har oljeforgylte detaljer med og uten lasur på hvit grundering. Bokstavene på skriftfelt er også oljeforgylt. Stedvis er det forsølving med ulike lasurer. Samspillet mellom matt limfarge og mer glansfull forgyllingen skaper et interessant visuelt uttrykk.

Videre beskrivelse er hentet fra *Katalog over Norske epitafier 1537–1700* (Hagen mfl. 2020):

«Rikt utskåret epitafium i to registre med et nedre bildefelt, et øvre innskriftsfelt, sidefelter, sidevinger, innskriftsfrise samt topp- og bunnfelt. Hovedfeltet viser barnets dødsleie hvor døden og en djevel truer ved dødssengen formet som en vugge, mens en engel løfter sjelen opp mot himmelen og frelsen til Treenigheten som viser seg i skyen. Motivet flankeres av to utskårede figurer i egne sidefelt, som forestiller dydspersonifikasjoner, troen til venstre og håpet til høyre, mens en tredje dydspersonifikasjon, kjærligheten, finnes igjen i bunnstykket.

¹ Vågåkyrkja. Tilgjengelig fra <https://kirkesok.no/kirke/051500101> (lesedato. 24.11.2021). Kilde: Storsletten, O. (2008), Kirker i Norge bn. 5. Oslo.

² 0= ingen symptomer, ingen tiltak nødvendig, ordinært vedlikehold. 1= svake symptomer, behov for regelmessig overvåkning, ordinært vedlikehold, lett behandling. 2= middels kraftige symptomer, moderat behandling nødvendig 3=kraftige symptomer, omfattende behandling nødvendig

Under motivet er et innskriftsfelt i en frise. Det øvre feltet er et innskriftsfelt flankert av karyatider. På epitafiets topp står den seirende Kristus flankert av musiserende engler.»

Da epitafiet ankom NIKUs atelier var det i dårlig tilstand. Det hadde avskallinger og løs maling på alle deler av skriffelt, korpus og skulpturer. Maleriet hadde færre avskallinger, og ikke løs maling. Hele epitafiet var dekket med et slør av grått smuss og støv.

I NIKUs atelier ble epitafiet undersøkt med det blotte øyet og ved hjelp av forstørrelse og belysning fra ulike vinkler.

Vågåepitafiet (1632)

Mål	Høyde (cm)	Bredde (cm)	Dybde (cm)
Bildefelt/maleri	43,5	47,5	
Innskriftsfelt	34,5	36	
Innskriftsfrise	68	4,5	
Hele korpus inkl. skulpturer	280	135	35

Figur 1 Vågåepitafiet, før behandling. Løse skulpturer avmontert

Figur 2 Kristus-skulptuir, forside og bakside før behandling

Figur 3 Basunengel, venstre side av toppfelt. Forside og side før behandling

Figur 4 Basunengel, høyre side av toppfelt. Forside og bakside før behandling

2.1 Tekstfelt

Innskrifter på innskriftsfelt og innskriftsfrise er ukjent.

Innskriftsfelt

Fargene som sees i dag er oljeforgylte bokstaver på hvit bakgrunn (figur 5). Rester av original sort farge kan sees rundt enkelte bokstaver og langs kantene av tekstfeltet. Innskriftsfeltet har mange utfall og er delvis uleselig.

I *Katalog over Norske epitafier 1537–1700* (Hagen mfl. 2020) er første del av innskriftsfeltet transkribert:

SOPHIA

PEDERSDAATER

Efter Guds byrd sexten hundre

Tredwe och to [minne det?...]

min fader drog till Trondelage.

Jeg bleff [satt?] til presten paa Waagaa [?]

huor ieg waar udi uger fem

Før døden mig [...] Kierk[e]

Der ieg mig rolig [...]

[resten ikke leselig]

Skredes (1963) transkripsjon avviker noe fra denne og følger, med enkelte unntak, sekundær oppmaling av fullstendig eller delvis utfalte bokstaver:

Sophia Pedersdåter.

Efter Guds byrd sextenhundre tredve och to monne det skie: Min fader drog til Trøndelage. Jeg bleff satt til presten på Wåge hvor jeg wår udi uger fem før døden mig saligen borttrev at jeg min gang — — — — mitt legem — — — — min siell bar bort i Abrams skiød dog sagen ikke mig fortrød. Jeg tror at siell och legem både på dommedag skal komme tilhåbe. —

Figur 5 Utsnitt, innskriftsfeltet før behandling. Opprinnelig et sortfarget felt med forgylte bokstaver. Original sort farge er nesten helt tapt og i dag ses nesten kun den hvite grunderingen

Figur 6. Utsnitt, innskriftsfeltet før behandling. Pilen indikerer en eldre overmaling med imitasjons-gull som dekker noe av originalforgyllingen

Innskriftsfrise

Transkripsjonen av innskriftsfrisen er gjengitt fra *Katalog over Norske epitafier 1537–1700* (Hagen mfl. 2020):

DENNE TAFLE LOD DOCTOR PEDER ALFSØN GIØERE TIL GVDS ÆRE

SIN KIERE DAATER TIL IHUKOMMELSE, OC DENNE KIRCKE TIL BEPRYDELSE

2.1.1 Underlag

Innskriftsfeltene er malt på preparert trepanel.

2.1.2 Grundering

Innskriftsfeltet og innskriftsfrisen har en hvit, vannløselig grundering, sannsynligvis lim/krittgrundering. Grunderingen er porøs og med stedvis dårlig vedheft til underlaget.

2.1.3 Malingslag

Hovedfargen på innskriftsfeltet var opprinnelig oljeforgylte skriftbokstaver over sort hovedfarge malt på lim/krittgrundering. Oljeforgyllingen er krakelert og hadde dårlig vedheft til underlaget. Den originale sorte fargen er nesten helt tapt. På de få stedene hvor sortfargen er bevart er den delvis overmalt med en misfarget, hvit, trolig oljebasert farge, som dekker noe av den hvite grunderingen. Enkelte av innskriftsfeltets tapte bokstaver har blitt forsøkt gjenskapt med imitasjonsgull-maling/tusj (figur 6). Begge disse eldre behandlingene ble antageligvis gjort for å gjøre tavlen mer leselig, men fremstår lite vellykket.

Innskriftsfrisen har klar blå undermaling, trolig limfarge, som er synlig i områder med utfall av sort hovedfarge. Bokstavene i innskriftsfrisen er laget med oljeforgylling.

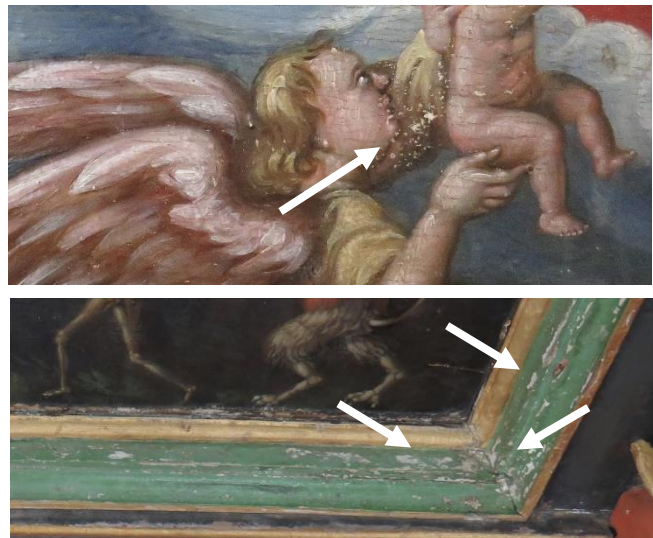
Utfallene av den sorte fargen er mest fremtredende i nedre del av frisen. Det er også avskallinger på deler av oljeforgyllingen.

2.2 Maleri

Maleriet har en annen stil enn korpus og skulpturer, og tilstanden er bedre enn epitafiet ellers (figur 7). Dette kan ha å gjøre med at maleriet er malt med oljefarger. Maleriet er montert inni en grønnfarget, pynteramme med oljeforgylte lister i korpus. I likhet med maleriet ser rammen ut til å være malt med en oljebasert farge, og beskrives av denne grunn sammen med maleriet.

Figur 7 Epitafiets hovedmotiv før visuell integrering

Figur 8 Detaljer, epitafiets hovedmotiv og dets ramme. Pilene indikerer fargeavskallinger ned til hvit grundering

2.2.1 Underlag

Maleriet og rammen er malt på preparert trepanel.

2.2.2 Grundering

Maleriet og den grønne rammen har i likhet med skriffeltene en hvit grundering.

2.2.3 Malingslag

Fremtoningen og den noe høyere glansen på hovedmotivet antyder at det er malt med oljefarger. Det samme gjelder rammen.

Det var en del løse og oppskallede farger langs kantene av maleriet og et litt større fargetap på maleriets høyre side. Noen små avskallinger og oppskallinger var også synlig sentralt i motivet (figur 8). Tilstanden til fargestrukturene fremsto ellers som god.

Den grønne rammen rundt maleriet hadde flere opp- og avskallinger som hadde ført til at den hvite grunderingen sto synlig flere steder (figur 8).

2.2.4 Ferniss

Maleriet var dekket med en mørknet, naturlig harpiksferniss. Den nedre, mørke delen av maleriet hadde en tykkere ferniss enn himmelpartiet som så ut til å ha en svært nedbrutt ferniss som stedvis var synlig i form av mørke små flekker. Dette kan antyde at kun øvre del av maleriet har blitt renset tidligere. Fernissen var blakket en rekke steder.

2.3 Korpus

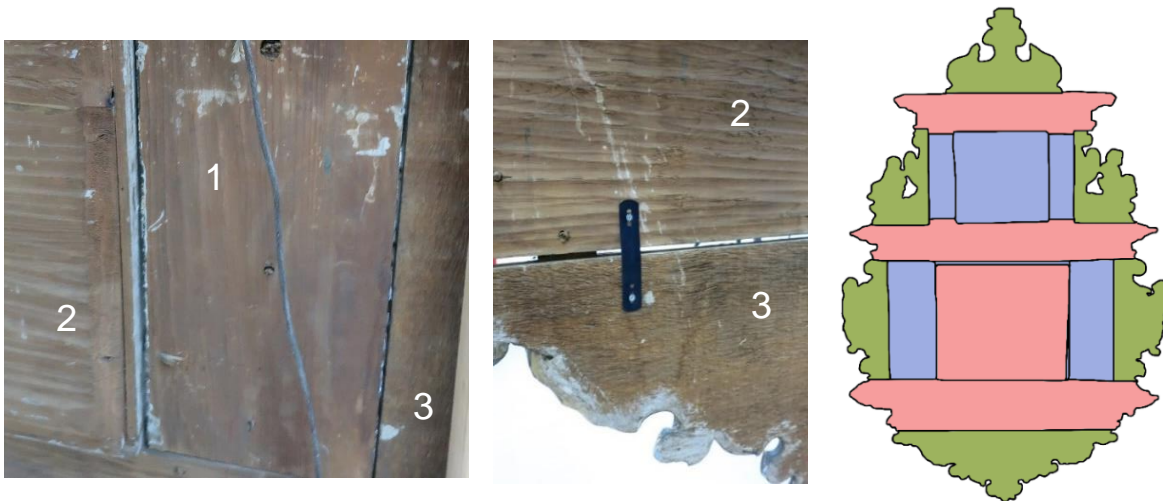
Korpus består av flere deler av utskåret tre oppmalt med limfarge. Korpus har et enkelt oppheng med kroker og snor. Bemalingen på korpus var i generelt dårlig tilstand. Det var mye løs maling på alle enkeltdele og avskallinger på alle enkelt deler.

2.3.1 Treverk

Korpus er trolig konstruert av bartre (furu eller gran) og består av flere deler skjøttet sammen. Sidevingene, skulpturer og flere av de mindre delene er festet med treplugger. De øverste skulpturene og noen av de små delene som var løse ble demontert før transport og behandling. Hele konstruksjonen var noe ustabil og vanskelig å håndtere. Korset til Kristus-figuren var brukket i to deler. Det utskårne flagget var montert til korset med en sterkt korrodert metalltråd. Basunen til den ene av englene, en bit av en akantusranke på venstre siste av bunnfeltet og en forgyllt list i den arkitektoniske nisjen til skulpturen på høyre side av maleriet har gått tapt.

Forskjeller i bearbeidingen av treverkets overflate slik det fremstår fra epitafiets bakside, antyder at det ble brukt ulike emner og at ulike hender kanskje kan ha stått bak ulike deler av konstruksjonen. Tre typer overflater med merker etter bearbeiding med verktøy ble notert:

1. Vanlig glatt-høvlet overflate: Sidefelt i begge registre og bakside av skriffelt (markert i blått, figur 9).
2. Grovt bearbeidet overflate med treskjæreri i treets groretning: Tverrliggende paneler og bildefelt (markert med rødt, figur 9).
3. Ru overflate bearbeidet med små treskjæreri (?) (drivved-aktig fremtoning). Topp og bunnfelt, og sidevingene i begge registre: (markert med grønt, figur 9)

Figur 9 Detaljer av malerier bakside med eksempler på ulik bearbeidelse av treverket. Illustrasjon av plasseringen til de ulike emnene vises til høyre

2.3.2 Grundering

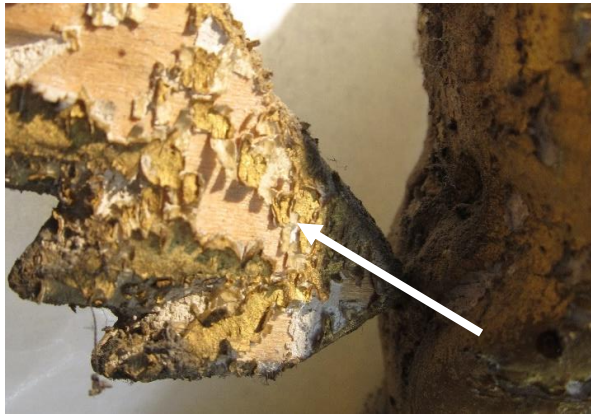
Hele korpus har i likhet med skriffelt og maleri en hvit grundering. Grunderingen er relativt tykk og sprø med stedvis dårlig vedheft til underlaget.

2.3.3 Malingslag

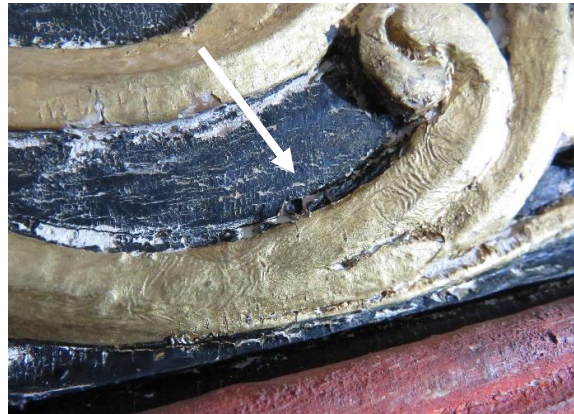
Fargene på korpus domineres av sort, rød, blå og mørk grønn farge. Karnasjonen til figurene er lys grå med detaljer i lys rødt. Oljeforgylling er brukt i arkitektoniske detaljer, akantusranker, figurenes hår, klær, vinger og i andre attributter. Enkelte steder er forgyllingen lasert med grønn farge. Områder med mørknet forsølving kan ses i figurenes klær, vinger og i akantusrankene.

Det var mye løs maling og oppskallinger, samt utfall ned til grundering og treverk på alle enkeltdeler av korpus. Opp- og avskallinger ned til hvit grundering var mest påfallende i sorte og røde fargeområder, samt på oljeforgyllingen (figur 10–13). Noen steder hadde fargene løftet seg og 'krøllet' seg opp fra underlaget. Årsaken til dette kan være klimatiske variasjoner i kombinasjon med materialbruk og maleteknikk. Treverk, grundering og fargestrukturer reagerer i forskjellig hastighet på endringer i luftfuktighet og temperatur i kirken, og kan føre til sprekkdannelse og delaminering mellom ulike lag i strukturen. Maling eller grundering med ugunstig høy limstyrke kan øke risikoen for sprekkdannelse og avskalling.

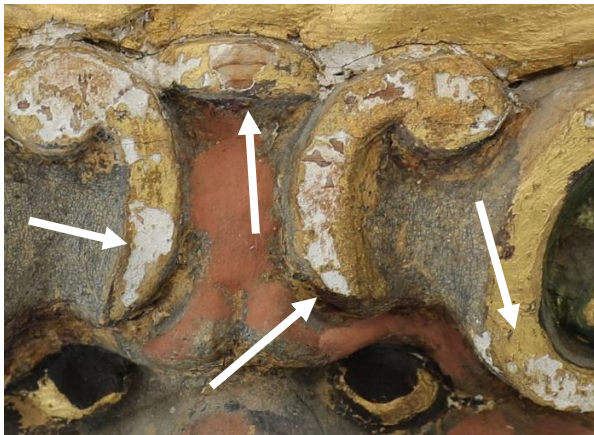
Korpus og skulpturer har mange misfargede og slurvete utførte retusjer og overmalinger over skader, som også ser ut til å dekke deler av originalfargene rundt (figur 13). Overmalingene er spesielt påfallende i røde og sorte områder, i ansiktene til enkelte av figurene, og i den blå bakgrunnen til motivet i bunnfeltet. Det er ingen tydelige indikasjoner på hvordan den opprinnelige fargen så ut i bakgrunnen i bunnfeltet, men det kan tenkes at feltet opprinnelig ble malt ned den samme klare blå limfarge som ble brukt over og under innskriftsfeltet.

Figur 10 Kristusfigur før behandling, løse og flakende oljeforgylling på baksiden av strålekransen

Figur 11 Oppskallinger og avskallinger ned til grundering på en av akantusrankene

Figur 12 Detalj korpus, nedre del, fargeavskallinger i oljeforgylling ned til hvit grundering, stedvis ned til bart treverk

Figur 13 Detalj av korpus. Original rødfarge (over sort stiplet linje), og rød overmaling (under sort stiplet linje)

3 Behandling

I tilstandsvurderingen (se NIKU oppdragsrapport 72/2018) ble det anbefalt konservering på atelier i form av lett støvrens, konsolidering, overflaterens, rens av ferniss på maleri, samt refernissering og retusjering. Behandlingene fulgte strenge etiske retningslinjer for konserveringsyrket. Formålet med behandlingen var å stabilisere konstruksjonen, feste løse farger for å forhindre fargetap, og gjenopprette en mer helhetlig visuelt utseende ved å redusere fremtoningen av skader. Behandlingene ble gjennomført på en måte som respekterte gjenstandens høye alder, det vil si, omfanget av behandlingene og andelen nye materialer som ble tilført ble begrenset så mye som mulig.

3.1 Konsolidering

3.1.1 Innskriftsfelt

På grunn av den pulveraktige tilstanden og gjennomgående dårlige vedheftet mellom farger, grundering og bunnmaterialet, ble det bestemt å flatekonsolidere innskriftsfeltet (figur 14).

Metylcellulose (viskositet: 400 centipoise (Cp)) ble valgt som konsolideringsmiddel fordi det tørker matt og har relativt liten molekylstørrelse som gjør at det trekker godt inn i materialene (Nasatto mfl. 2015). En 2% w/w løsning med metylcellulose 400cp ble penslet på gjennom japanpapir. Etter flatekonsolidering ble vedheftet mellom grundering og bunnmateriale forbedret, men det forble dårlig vedheft mellom grundering og enkelte av de fargylte bokstavene og sort originalmaling. Disse områdene ble punktkonsolidert med det litt sterkere klebemiddelet Lascaux Medium for konservering (LMK), påført med spisspensel, lett press og varme fra varmeskje (ca. 60 °C) gjennom Melinex polyesterfilm. LMK ble valgt fordi det trekker lett inn i sprekker og inn under fargeflak og reagerer mindre på svingninger i luftfuktighet og temperatur enn for eksempel størlim. LMK bidrar også til å mykgjøre stive malingsflak slik at de legger seg ned uten å knekke.

Figur 14 Underveis i flatekonsolideringen av innskriftsfeltet

3.1.2 Innskriftsfrise

Innskriftsfrisen ble punktkonsolidert med LMK på samme måte som beskrevet over.

3.1.3 Maleri og ramme

Løse farger langs kantene av maleriet, samt på rammen (figur 15) ble punktkonsolidert med LMK på samme måte som beskrevet over.

Figur 15. Detalj av ramme rundt maleri. Før og etter konsolidering

3.1.4 Korpus

Alle deler av korpus ble punktkonsolidert med LMK. For enkelte av oppskallingene var fuktigheten fra klebemiddelet nok til at fargene ble tilstrekkelig fleksible til at de kunne legges ned med forsiktig press

fra en silikonpensel. Andre steder var det nødvendig å tilføre varme og forsiktig press fra en varmeskje (ca. 60 °C).

Den blå pulveraktige malingen mellom innskriftsfeltet og maleriet ble flatekonsolidert med 2% (vektprosent) størlim som ble penslet på varmt (ca. 40 °C) gjennom japanpapir. Flatekonsolidering med størlim ble valgt fordi det trekker bedre inn i overflaten enn metylcellulose, som var viktig for å kunne stabilisere den magre og pulveraktige fargen. Størlim påført varmt gjennom japanpapir har også en lett renseseffekt, da den bidrar til å trekke ut smuss og skitt fra overflaten.

3.2 Smussrens

Epitafiet ble lett støvrenset med myk pensel og svakt sug. I tillegg ble baksiden og enkelte områder av korpus renset tørt med polyuretan svamper. Korpus og skulpturer ble våtrenset med saliva (spytt) og bomull på viklepinne (figur 16). De blå, matte feltene ble ikke renset, da de ikke tålte berøring.

Figur 16 En betydelig andel smuss ble fjernet fra epitafiet

3.3 Fjerning av ferniss og re-fernisering

Maleriet ble renset for ferniss med 1:1 blanding av etanol og aceton med bomull på viklepinne. Maleriet ble re-fernisert med 15 % (vektprosent) Dammar-harpiks løst i hydrokarboner og påført med en bred fordriver. Dammar ble valgt på grunn av de gode visuelle egenskapene og fordi aldringskarakteristikken er godt kjent.

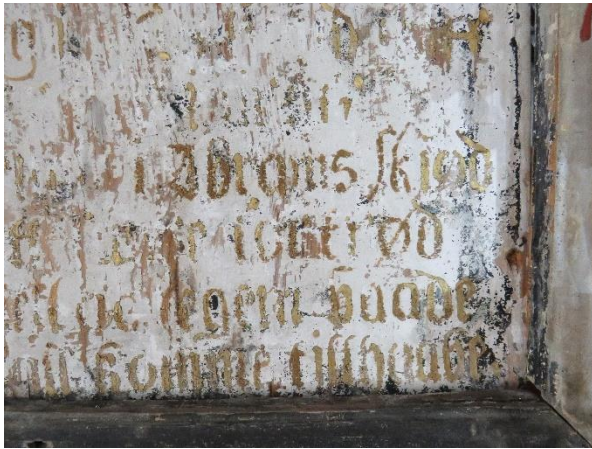
3.4 Visuell reintegrering

Den store andelen avskallinger og utfall var forstyrrende for epitafiets visuelle helhet. Områder der hvit grundering sto synlig, var spesielt skjemmende. For å gi epitafiet et mer helhetlig utseende var det behov for å retusjering og visuell integrering. Det ble vurdert at det ikke var nødvendig å kitte skadene i forkant av retusjering fordi grunderingen var bevart i mange av områdene med fargetap og fordi betrakningsavstanden til epitafiet i kirken er relativt stor. Områder med utfall ned til bart treverk på korpus ble med få unntak ikke retusjert, fordi slike områder er mindre synlig fra avstand, samtidig som det å bevare slike områder er i tråd med epitafiets høye alder.

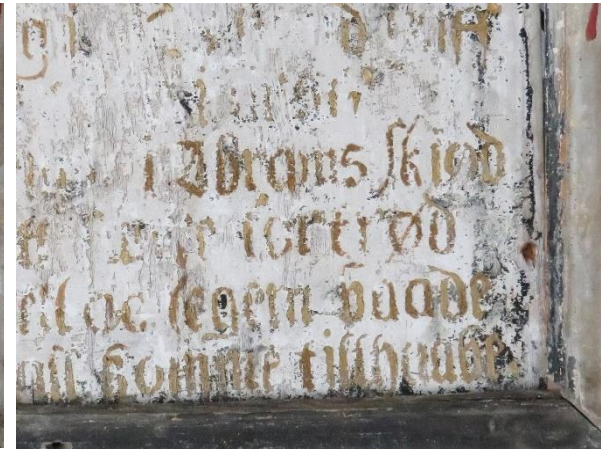
3.4.1 Innskriftsfelt

Det ble benyttet vannbasert Gouache-maling som retusjeringsfarger på innskriftsfeltet (figur 17–18). Denne retusjeringsfargen ble valgt på grunn av gode håndteringssegenskaper og fordi den tørker matt og egner seg godt til å gjenskape limfarge. Gouache-malingen kan om nødvendig fjernes relativt enkelt med vann, uten bruk av sterke løsemidler. Strekretusjering ble sett på som en mer egnet fremgangsmåte på skiftefeltet. På avstand er slike strekretusjer mindre synlig, mens på nært hold er det enkelt å skille retusj fra originale overflater. I innskriftsfeltet ble prioritert å gjøre teksten «SOPHIA PEDERSDAATER» mer leselig. Manglende deler av enkelte av de oljeforgylte bokstavene, der det rådet liten tvil om hvilken bokstav det gjaldt, ble gjenskapt med strekretusj i oker-farge. På grunn av skadeomfanget, og usikkerhet omkring transkripsjon og design på skriftegnene ble det ikke gjort

forsøk på å gjenskape alle skrifttegnene. Områder der sort originalfarge på innskriftsfeltet var overmalt med misfarget hvit farge som også ligger over original hvit grundering, ble det valgt å integrere disse med hvit sterkretusj heller enn å retusjere sort.

Figur 17 Innskriftsfelt, detalj før visuell reintegrering

Figur 18 Innskriftsfelt, detalj etter visuell reintegrering

3.4.2 Maleri og ramme

Maleriet ble retusjert med Gamblin-farger som er mer egnet til å gjenskape oljefarger, og som enkelt kan fjernes med lavaromatiske hydrokarboner. På maleriet (og på korpus) ble det brukt såkalte integrerte retusjer fordi de fleste avskallingene var små i størrelsen (figur 19–20). Gamblin-farger ble også brukt til å retusjere en av de større avskallingene på den grønne rammen rundt maleriet. Gouache-malingen ble derimot brukt til å retusjere de mange små avskallingene på rammen.

Figur 19 Detalj, maleri, før visuell reintegrering. Fargeavskallinger markert med piler

Figur 20 Detalj, maleri, etter visuell reintegrering.

3.4.3 Korpus

Synlig hvit grundering i sorte, røde og oljeforgylte områder på korpus ble først retusjert, da disse var mest skjemmende, før det ble vurdert om det også var behov for å retusjere andre farger (figur 21–22). Det ble valgt å bruke såkalte integrerte retusjer fordi avskallingene var små i størrelse og mange i antall. På enkelte av listene, der det var mange, skjemmende avskallinger ned til treverk, ble det retusjert rett på treverket for å stramme opp linjene i konstruksjonen.

Det ble ikke forsøkt å retusjere utfall og pigmenttap på den blå, pulveraktige limfargen i de horisontale feltene over og under innskriftsfeltet fordi det ville blitt umulig å fjerne retusjefargene her uten også å skade originalfargen og dermed gjøre disse områdene vanskeligere å behandle i fremtiden.

Figur 21 Detalj korpus, før visuell reintegrering

Figur 22 Detalj korpus, etter visuell reintegrering

3.5 Stabilisering av korpus

Løse/vinglete deler av korpus ble stabilisert med beslag (fjærblekk) fra baksiden (22–23). Små hull ble boret med drill før beslagene ble festet med skruer. Fjærblekk har tilstrekkelig fleksibilitet til at treverket kan bevege seg i takt med klimasvingninger uten å splitte treverket.

Korset til Kristus-figuren, som var i to deler, ble skjøtet med epoksyrim hos møbelsnekker.³ Den korroderte metalltråden i flagget ble erstattet med en mer fleksibel, plastbelagt metalltråd.

Fig 22. Montering av beslag på epitafiets bakside for å stabilisere konstruksjonen og gjøre den tryggere å håndtere

Fig 23. Epitafiets bakside etter stabilisering. Fotografiet er tatt før figurer og løse deler ble montert

³ Møbelsnekker Anne Cathrine Haugen.

3.6 Fotografier før og etter behandling

Vågåepitafiet, før behandling (løse skulpturer og deler ikke montert)

Vågåepitafiet, etter behandling (løse skulpturer og deler ikke montert)

Innskriftsfelt, før visuell reintegrering

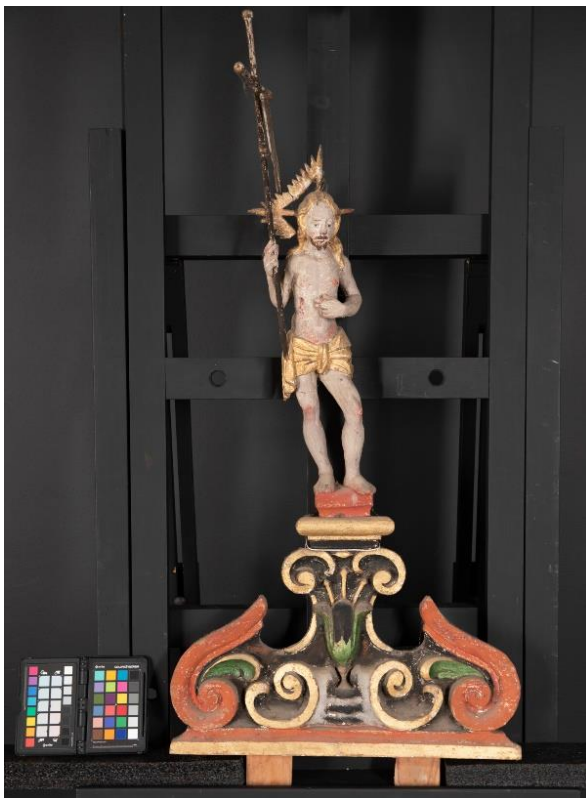
Innskriftsfelt, etter visuell reintegrering

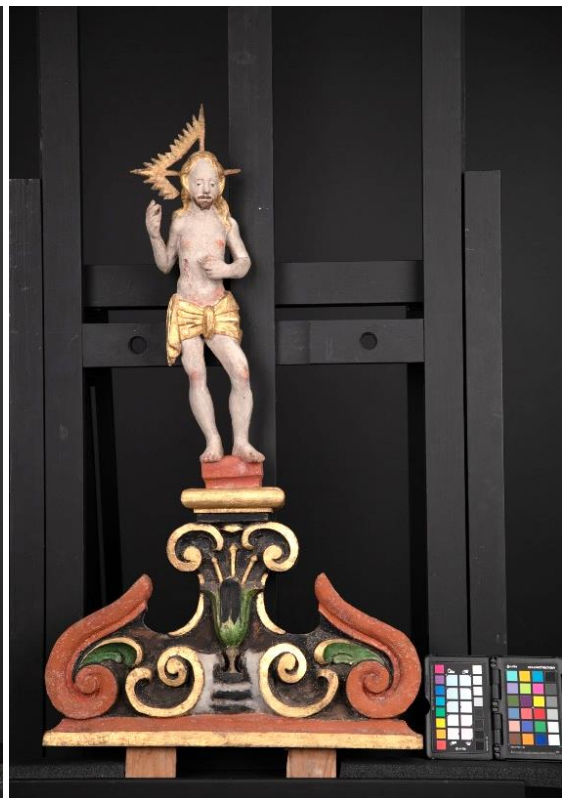
Epitafiets hovedmotiv før visuell reintegrering

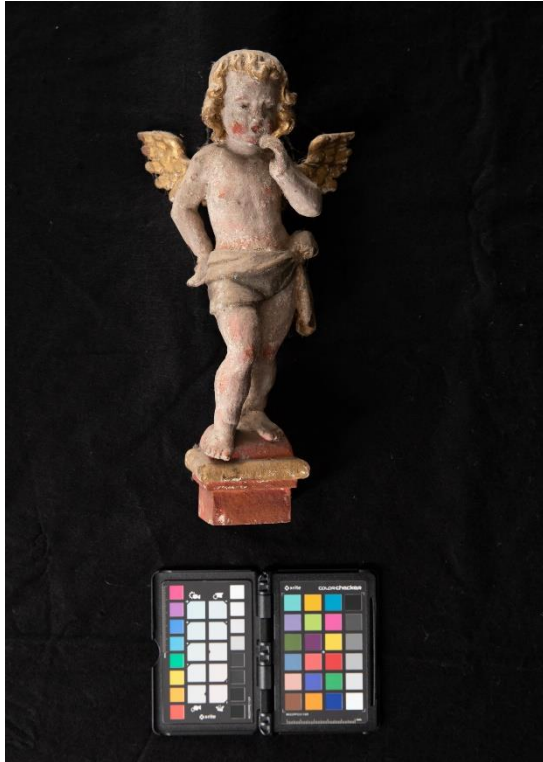
Epitafiets hovedmotiv etter visuell reintegrering

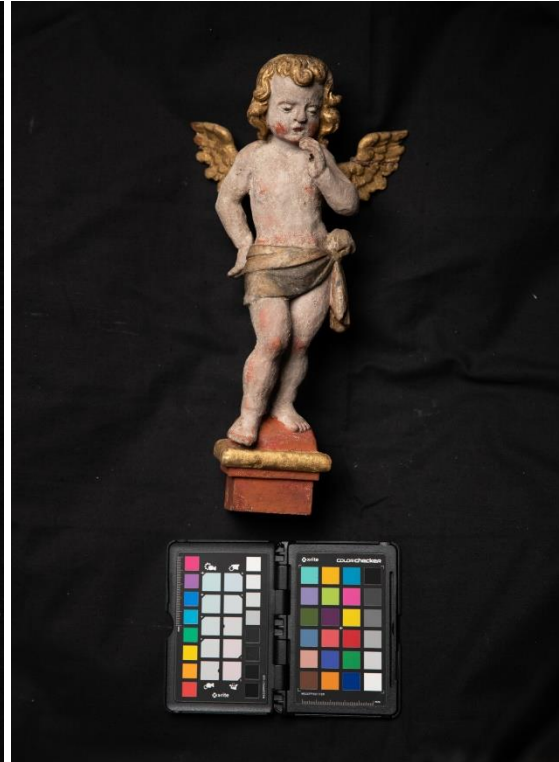
Kristus-skulptur, før behandling.

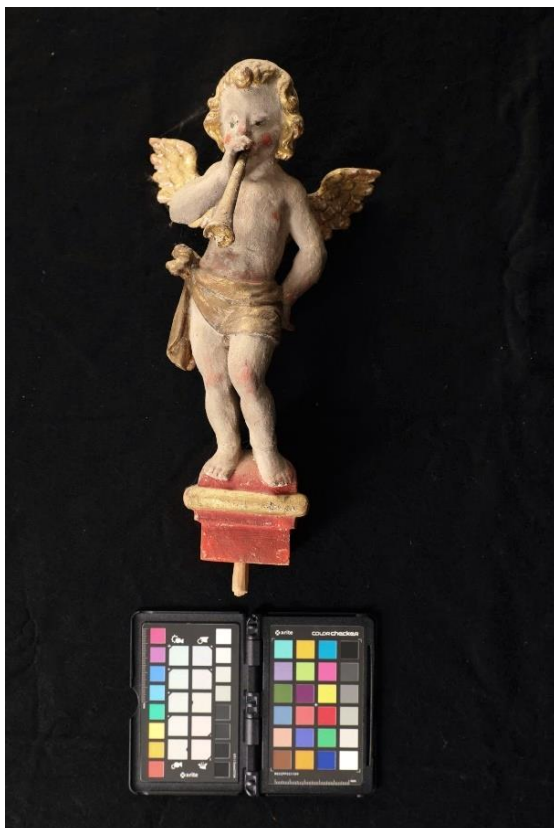
Kristus-skulptur, før behandling (kors og flagg ble festet etter at fotografiet ble tatt).

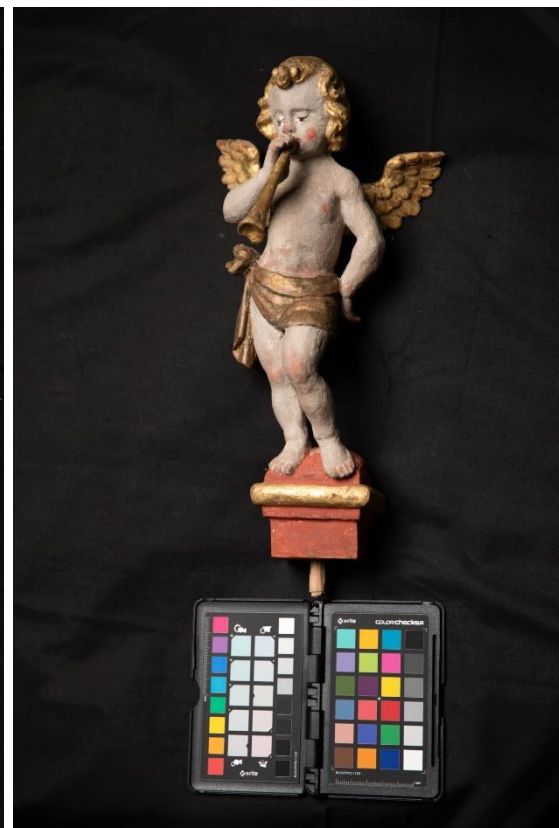
Høyre basunengel, før behandling
(basun tapt)

Høyre basunengel, etter behandling
(basun tapt)

Venstre basunengel, før behandling

Venstre basunengel, etter behandling

4 Referanser

Hagen, K. M. H., A. B. Amundsen, H. M. Baadsvik, H. Y. Elstad, Vegard Ree, K. B. Aavitsland and T. Rasmussen. (2020). "Norske epitafier 1537–1700." Tilgjengelig fra: <https://ub-media.uio.no/norske-epitafier-1537-1700/#/> (lesedato. 24.11.2021).

Nasatto, P. L., F. Pignon, J. L. M. Silveira, M. E. R. Duarte, M. D. Nosedo and M. Rinaudo (2015). "Methylcellulose, a Cellulose Derivative with Original Physical Properties and Extended Applications." *Polymers* 7(5).

«Vågåkyrkja». Tilgjengelig fra <https://kirkesok.no/kirke/051500101> (lesedato. 24.11.2021). Kilde: Storsletten, O. (2008), Kirker i Norge bn. 5. Oslo.

Skrede, A. (1964). Vågåkyrkja og Vågåkyrkjegarden. Otta, Vågå Historielag. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/items/6b9c26003f6acb14d269bc3b19c78d4c?page=25&searchText=v%C3%A5g%C3%A5%20epitafium> (lesedato 12.10.21).

5 Materialer

Tiltak	Metode	Materialer: handelsnavn	Materialer: Kjemisk sammensetning	Område
Konsolidering	Påført punktvis med spisspensel. Dekket med Melinex polyesterfilm, varmeskje ca. 60 °C	LMK Lascaux Medium for Konsolidering	En vannbasert dispersjon av en akryl kopolymer	Store deler av korpus, enkelte områder på maleri og innskriftsfelt
Flate-konsolidering	Pensel gjennom japanpapir	2% (vektprosent) Metylcellulose	Cellulose eter	Innskriftsfelt
Flate-konsolidering	Pensel gjennom japanpapir, ca. 40 °C	2 % (vektprosent) størlim i vann	Fiskekollagen	Horisontalt blått felt under innskriftsfelt
Tørrens	Svamper sveipet forsiktig over flaten	Polyuretansvamper	Polyuretan	Baksiden av epitafiet
Tørrens	Myk pensel og sug	Støvpensel		Forside av epitafet
Overflaterens	Bomull på viklepinne	Saliva (spytt)		Hele epitafiet med unntak av maleriet
Fernissrens	Løsemiddel, bomull på viklepinne	Etanol og aceton	C ₂ H ₅ OH / CH ₃ COCH ₃ ,	Maleri
Fernissering	Penslet på med fordriver	15% (vektprosent) Dammarferniss løst i hydrokarboner tilsatt litt etanol	480 g White spirit 120 g Shellsol A 34 g Etanol 100 g Dammar	Maleri
Retusjering	Påført med spisspensel	Gamblin retusjerings farger	Bindemiddel: Laropal A-81 syntetisk lavmolekylær harpiks	Maleri og grønn ramme
Retusjering	Påført med spisspensel	Gouache-farger	Bindemiddel: Gummi arabicum	Store deler av korpus, og innskriftsfelt
Forsterkning av konstruksjon	Beslag festet med skruer	Fjærblekk	Metall	Bakside av epitafet
Skjøting treverk		Epoksyylim		Korset til Kristus-skulptur

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 142/2021

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736
Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112
Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens
gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00